

БОЖИДАР С. ФИЛИПОВИЋ*
ДЕЈАН Д. ПЕТРОВИЋ**
Филозофски факултет
Београд

УДК 141.155:316.2
Прегледни рад
Примљен: 21.01.2019
Одобрен: 22.02.2019
Страна: 479-490

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О ДИРКЕМОВОМ И ГУМПЛОВИЦЕВОМ ПОГЛЕДУ НА СПЕНСЕРОВ ЕВОЛУЦИОНИЗАМ, БИОЛОГИЗАМ И ИНДИВИДУАЛИЗАМ

Сажетак: Аутори указују на одређене елементе Диркемове и Гумпловицеве рецепције Спенсеровог еволуционизма. За Диркема и Гумпловица је Спенсер представљао незаобилазну тачку у изградњи њихових социолошких теорија, без обзира на све међусобне разлике. У погледу схватања односа између појединца и друштва нису прихватили Спенсерову позицију (методолошког) индивидуализма. Последњи увид је занимљив јер је Спенсер на особен начин интегрисао индивидуализам и еволуционизам у својој теорији.

Кључне речи: еволуционизам, биологизам, индивидуализам, Спенсер, Диркем, Гумпловиц

Увод

У *Структури друштвеног делања* Парсонс ничеански констатује „Спенсер је мртав” (Parsons, 1966: 3). Овде немамо намеру да утврђујемо ко је ’убио’ Спенсера. Лош мање нас занима опсежна, свеобухватна и минуциозна компарација теорија тројице класика социологије. Његово дело можда и јесте ’мртво’, али је као изванредан негатив наставило да пребива у најважнијим идејама Диркема и Гумпловица. Зашто је однос Диркема и Гумпловица према Спенсеру уопште релевантан за социологију? Зашто би тај однос требало да нас интересује? Шта спаја Диркема и Гумпловица? Уколико се погледају основни биографски подаци можемо уочити њихово јеврејско порекло. Гумпловиц је одрастао у угледној јеврејској породици у Кракову. За Диркема је јудаизам представљао и део породичног наслеђа јер је његов отац био рабин. Оба аутора, без обзира на све разлике, допринела су успостављању социологије као науке. Ипак, у теоријском погледу најзначајнија веза је еволуционизам и биологизам.

---

* Е-маил, телефон

** Пројекат одобрен...

Оквири рада нам не дозвољавају да посветимо потребну пажњу свим наведеним 'спојницама' које се сигурно не могу тако лако и једноставно побројати и утврдити (како је то горе учињено). Ограничења нам не дозвољавају чак ни опширнију анализу њихових схватања еволуционизма. Зато ћемо у наставку посветити пажњу само одређеним елементима тог односа који нам се чине посебно интересантним. Желимо да укажемо на 'читања' Спенсера од стране два аутора који су енглеском социологу приступили са различитих позиција. Док је Диркем покушавао да социологију 'одвоји' од проблема расе, за Гумпловица је то била значајна тема. У Спенсеровом еволуционизму и биологизму проналазили су, али и критиковали оно што им је било потребно за изградњу њихових теорија. Оба аутора су одбацивала Спенсеров изразити индивидуализам који је у његовој теорији на веома особен начин спојен са еволуционизмом.

Спенсер и еволуционизам

Претерано би било тврдити да је Диркем читаву докторску дисертацију писао зарад полемике са Спенсеровом теоријом. Међутим, у *Подели* проналазимо бројна реферисања на славног енглеског социолога чије дело Диркем користи као темељ изградње сопствених полазишта, истовремено га постављајући и у средиште критичких пропитивања. Од самог почетка своје академске каријере Диркем је био подробно упознат са његовим радом (Jones, 1975: 345) и највише пажње му је посветио од свих савременика либералне провенијенције. Спенсер је уживао велику популарност у Француској тога периода. Његово дело *Принципи психологије* (*Principles of Psychology*) на француски преводи Рибо (Théodule-Armand Ribot), једна од значајних фигура у Диркемовом животу (Jones, 1974b: 209). Спенсеров утицај се примећује и протеже ван оквира Диркемовог схватања узрока и последица поделе рада, мада се оквиру ове теме најбоље могу уочити разлике и сличности између два аутора. Тема поделе рада била је готово искључив забран економских теорија. Најзначајнији представник класичне школе политичке економије, са којим Диркем такође полемише, свакако је био Адам Смит (Adam Smith). Спенсер је био велики поборник Смитове филозофије и политичке теорије (Perrin, 1995: 806) и у једнакој мери је покушао да своје виђење моралних темеља модерног друштва утемељи на индивидуализму.

Гумпловиц је такође показивао изузетно поштовање према Спенсеру. У суштини, енглеског мислиоца је посматрао као утемељивача социологије и шампиона ове науке (Gumpłowicz, 1999: 31). У потпуности се слагао са Спенсером и његовим ставом да у научном изучавању друштвених појава нема места за емоције, односно да научник мора што објективније приступити свом предмету изучавања (Gumpłowicz, 1999: 26–27). Такође је благонаклоно је гледао како се његов енглески савременик односио према сазнањима из домена биологије. Наиме, сматрао је штетним некритичко позајмљивање појмова и закона установљених унутар ове природне науке и њихово преношење у соци-

ологију. Друштвене појаве се не могу свести на биолошке, с обзиром да представљају засебну врсту феномена. Другим речима, иако људи представљају основне чиниоце сваког облика друштвености којима се бави социологија, њихове специфичности се не могу спознати на основу постојећих сазнања о човеку као биолошкој врсти. Самим тим, сазнања из биологије, сматрао је Гумпловиц, могу послужити само као илустрације у социологији и ништа више од тога (Gumplowicz, 1999: 28).¹ Иако је Спенсер направио „скоро фаталну брљотину” (Gumplowicz, 1999: 27) прихватајући став о сличности социологије и биологије, његови „научни инстинкти” (Gumplowicz, 1999: 28) сачували су га од изградње социологије по аналогiji са биологијом. Примере из ове науке користио је само као илустрације којима је ближе појаснио своју оригиналну друштвену теорију (Gumplowicz, 1999: 28–29). Исти научни инстинкти нису спасили Спенсера од грешке коју је Гумпловиц највише истицао. Спенсер није прихватао тезу о полигенетском пореклу људске² врсте, што је по Гумпловицевом мишљењу његове резултате студија учинило парцијалним (Gumplowicz, 1999: 30–31).

Гумпловицев однос према Диркему може се у најбољем случају окарактерисати као амбивалентан. Иако је Диркема сврстао међу значајне фигуре савремене социологије (Gumplowicz, 1899: 153), ретко га је помињао у својим делима. Често само успутно, без удубљивања у појединости његове друштвене теорије³. У овом контексту занимљив је податак да је 1885. године Диркем објавио приказ Гумпловицевог дела *Grundrise der Sociologie* где је између осталог написао: „Иако не прихватамо његове принципе, његов метод, нити највећи део његових закључака, без двоумљења увиђамо вредност и заинтересованост за ову књигу“ (Durkheim, 2009[1885]: 344).

Диркем је, само наизглед парадоксално, највише труда у полемици са Спенсером улагао на оним местима где су сличности са енглеским социологом биле знатне, а фундаменталне претпоставке готово истоветне. Биологизам и еволуционизам представљају најочигледније тачке пресека између Спенсерове и Диркемове социологије (LaCapra, 2001: 118). Органска подела рада, односно један од два основна типа солидарности, већ у самом називу носи јасан печат биологизма. Идеја да сваки (друштвени) орган има утврђену функцију настаје из претпоставке о сродности или блискости друштва и живог организма. Без обзира колико функционализам дуговао Диркемовој социологији, његове ко-

¹ Иако Гумпловиц овде критикује биологизам, истина је да његову друштвену теорију значајно одликује поменути приступ. Додуше, у његовим ранијим делима, попут *Rasse und Staat* биологизам је мање суптилан уз експлицитно поистовећивање државе и организма (Gumplowicz, 1875: 3) или посматрање различитих појавних облика државе кроз историју као фаза у развоју државног организма (Gumplowicz, 1875: 23–24).

² Гумпловиц је био присталица ове тезе, што је у његовом случају значило да огромна разноликост људских друштава свој узрок има у разноликости првобитних хорди из чијих сукоба су ова друштва настајала. Такође је сматрао да је његово схватање порекла људске врсте у потпуности у складу са Дарвиновом теоријом еволуције.

³ Нека као пример послужи треће издање *Allgemeines Staatsrecht* из 1907. године, где се Диркем помиње само на једном месту и то одломак из *Поделе* који Гумпловиц користи као илустрацију исправности свог становишта о полигенетском пореклу људске врсте (Gumplowicz, 1907: 85).

рене, макар посредно, морамо тражити у биологизму Херберта Спенсера (Stocking, 1984: 145). Истине ради, француски класик био је у много мањој мери склон објашњењу друштвених појава помоћу аналогича из живог света (биологије).

Веома често се биологизам и еволуционизам, унутар социологије или друштвене теорије, посматрају као комплементаран пар појмова који почива на заједничким основама и премисама. Еволуционизам се друштвеним наукама XIX века може пронаћи и без свог биологистичког садржаја. Појам се у случају оба аутора јавља као напредак у погледу диференцијације друштва који омогућава његово структурално-функционално усложњавање. Такође, код Спенсера и Диркема проналазимо фундаменталну дихотомију којом се објашњава еволутивни ток. Док Диркем истиче поделу на друштва механичке и органске солидарности, Спенсер развој види као напредовање од милитаристичких ка индустријским друштвима. За оба аутора се величина (бројност) друштва јавља као кључни фактор или основни предуслов еволутивног развита. Друштво може постати структурално комплексније и функционално диференцираније само уколико постоји довољна 'материјална густина'. Међутим, већ на примеру 'првог узрока' уочавамо ехо различитих наслеђа која баштине.

Спенсер тврди да еволуцију покреће намера за остварењем већег благостања (*welfare*), па тиме и задовољства, односно среће (Spencer, 1898: 247, Elwick, 2003: 48). Са друге стране, Диркем се изричито противи таквом погледу на узрок еволуције (поделе рада), јер сматра да се тиме она своди на психолошку, индивидуалну раван потраге за већим богатством, задовољством и срећом, те примећује да је оно „класично у економској политици” (Диркем, 1972: 244). Сасвим супротно, за њега повећање обима и густине једног друштва ствара услове у којима је „борба за живот жешћа” (Диркем, 1972: 271). Готово да би се могло тврдити да је за Диркема друштвена беда, несрећа и одсуство задовољства покретач друштвене еволуције. Противљења Спенсеровом схватању узрока поделе рада (еволуције) Диркем поткрепљује и доказима физиолога (Laplace) о немогућности бесконачног увећања среће, односно задовољства. Другим речима, људска природа има ограничене могућности за увећањем људске среће, док се лимити напретка поделе рада и њених последица по увећање корисних средстава за задовољство разнородних људских потреба не могу уочити.

Утицај различитог наслеђа је нарочито видљив у случају Гумпловица. На првом месту, еволуционизам и биологизам чврсто су испреплетени унутар теоријског система поменутог социолога, док се друштвена диференцијација јавља тек након формирања државе (која претходи друштву). Штавише, пољско-аустријски социолог тврди да човек природно тежи стварању државе (Gumplowicz, 1875: 1; Gumplowicz, 1999: 117), па тако држава увек настаје чином освајања једне расе или хорде и самим тим, потчињавањем друге⁴.

⁴ Расе су се у каснијим делима растопиле у прилично опште дефинисане друштвене групе, али је Гумпловиц наставио да инсистира на исправности својих закључака карактеристичних за његова ранија дела (Gumplowicz, 1909: IX–XII).

Претходно је условљено одликама људске врсте чинећи установљење државе природним процесом (Gumplowicz, 1875: 1). Примат државе у Гумпловицевој теорији⁵ јесте место сусрета две линије контекстуалних утицаја. Пољски познаваоци рада овог мислиоца инсистирају на томе да је код њега била присутна идентификација са пољском нацијом, с обзиром на то да је одрастао у јеврејској породици где је тежња ка асимилацији била изузетно изражена (Adamek and Radwan-Pragłowski, 2006: 382; Gella, 1964: 227). Када је Краљевина Пољска и Велико војводство Литванија престала да постоји 1795. године територије ове лабаве конфедерације подељене су између Русије, Пруске и Хабзбуршке монархије (Davies, 2001: 269–273). Пољаци су се нашли у новој ситуацији – без државе и међусобно раздвојени границама поменутих европских сила. Разумљиво је да је питање државе било од изузетне важности за пољске интелектуалце, па се промишљања о држави могу наћи и у списима Гумпловица насталих током периода његовог живота који је провео у родном Кракову (Adamek and Radwan-Pragłowski, 2006: 283–284).

С друге стране, доласком у Грац, где је и остао до краја живота, Гумпловиц се нашао у средини у којој су немачки либерали заговарали јаку државу као једну од фундаменталних претпоставки либерализма специфичног за Хабзбуршку монархију (Kwan, 2013: 8–9). Доласком Тафеа (Eduard Taaffe) на чело владе 1879. године, немачки либерали у *Reichsrat*-у прелазе у опозицију. Грац постаје једно од жаришта растућег немачког национализма који је исту државу приказивао као неспособну да заштити права Немаца од нартаја словенских народа широм царства (Kwan, 2013: 125–126).

Без обзира на важност државе за Гумпловицеову социологију, за разлику од Диркема који је видео социологију као средство трансформације француског друштва, пољско-аустријски социолог није сматрао да његова друштвена теорија може променити државу, односно друштво. Тако, на једном месту напомиње:

„Социологија проматра гибања тих заједница и група, чији смисао баш јест развитак човјечанства, те истражује законе тих гибања. Али ни споменуто већ пронашашће и познавање тих закона не може ипак учинити људе способнима, да тај смисао промјене, да социјалним гибањима и социјалном развитуку други правац даду, и да их ослободи од власти закона, којима су подвржени” (Gumplowicz, 1912: 168).⁶ У овом погледу Гумпловиц је ближи Спенсеру него

⁵ Занимљиво је да је сама академска каријера Лудвига Гумпловица била везана за област државног права, као и његова докторска дисертација коју је одбранио у Кракову 1862. године. Непосредно након његовог доласка у Грац 1875. године ту стиче звање *Privatdozent*-а, док своју звање редовног професора државног права стиче на тамошњем универзитету 1892. године. Штавише, своју теорију је у својим раним делима посматрао као саставни део нове науке о држави (*Staatwissenschaft*), која је након 1885. године једноставно преименована у социологију.

⁶ Овде такође не треба заборавити и разлике у институционалним позицијама са којих су Диркем и Гумпловиц пропaгирали своје верзије социологије. Чак и да је Гумпловицева теорија била активистички оријентисана, питање је колико је један пољски Јевреј који је целокупну академску каријеру на једном периферном универзитету провео предавајући државно право, у клими растућег национализма, могао да учини своју социологију довољно утицајном да доспе на терен свакодневне политике.

Диркему. Спенсер је сматрао да интервенција државе мора бити минимална (Spencer, 1981: 187), јер у супротном може изродити само нежељене последице.

Са друге стране, у погледу схватања покретача еволуције Гумпловиц има поглед који је доста близак Диркему. Код овог аутора је задовољење потреба узрок друштвене еволуције, али су сукоби раса, а у каснијим радовима сукоби друштвених група, мотор државног, односно друштвеног напретка. Наиме, у првобитној хорди основу друштвене солидарности чини сингенизам или осећај припадништва базиран на заједничком крвном пореклу, као и истоветним културним обрасцима специфичним за дату хорду (Gumplowicz, 1999: 147). Пољско–аустријски социолог тврди да су чланови првобитне хорде или је можда правилније рећи првобитних хорди, били заузети са задовољењем елементарних потреба (глад, жеђ и сексуални нагон), најпре унутар граница ових првобитних људских заједница. Сукоби између хорди настају јер се поменути елементарне потребе све теже задовољавају унутар једне хорде. Пошто постају све многољудније, са повремених пљачки – где се све што је потребно отима од суседа – прелази се на поробљавање и експлоатацију као начина задовољења потреба победника. Одавде произилази елементарни облик друштвене диференцијације, односно подела на победнике и побеђене. Из претходног је могуће закључити да раније поменута фундаментална дихотомија присутна како код Спенсера, тако и код Диркема не постоји у теоријском систему Лудвига Гумпловица. Уколико се жели применити овакав бинарни образац на Гумпловицеву социологију, онда је у том случају могуће говорити, у недостатку бољег израза, о постојању „преддржавног” и „државног” стања.

Настанком државе, а тиме и друштва, под утицајем два основна друштвена процеса, како Гумпловиц назива задовољење потреба и експлоатацију (Gumplowicz, 1999: 117), остварује се даља друштвена диференцијација и усложњавање друштвене структуре. Међутим, треба напоменути да пољско–аустријски социолог уводи категорију средњег слоја или сталежа (*Mittelstand*) која не настаје диференцијацијом из првобитне две друштвене групе из чијег је сукоба настала држава, односно друштво. Овде Гумпловиц говори о раси или племену⁷ занатлија и трговаца који се насељавају на територији новонастале државе и задовољавају потребе и победника и побеђених, чиме осигуравају свој опстанак. Зашто занатлије и трговци не могу да настану диференцијацијом из првобитне две групе, од којих настају племство и сељаштво, јесте питање на које овај социолог никад није дао убедљив одговор.⁸ Када се ова три слоја, различитог расног порекла, формирају, даља друштвена диференцијација се одиграва на горе описан начин. Сагласност са Спенсером, по овом питању, значила би да се неусклађеност људских потреба и могућности (аномија),

⁷ Ове две категорије Гумпловиц у својим делима користи као синониме што, свакако, доприноси конфузији и отежава анализу његовог дела.

⁸ У једном од својих раних дела *Раса и држава (Rasse und Staat)*, Гумпловиц тврди да је долазак и насељавање расе трговаца и занатлија неизбежно, с обзиром да племство неће да се бави овим делатностима, док са друге стране не жели да ослободи сељаке да би се бавили овим пословима (Gumplowicz, 1875: 22).

карактеристична за савремена друштва његовог доба, јавља заправо много раније – у релативно једноставним друштвима механичке солидарности. Другим речима, уколико су људске потребе задовољене⁹ не може се јавити ни подстицај за даљу поделу рада, односно понашање које би омогућило њен даљи напредак.

Индивидуализам и еволуционизам

Веома велики део критика које Диркем упућује на Спенсеров рачун тиче се разумевања односа између индивидуалног и колективног. Критика Спенсера и тзв. „економиста“ – под којима је Диркем најчешће подразумевао поборнике класичне економске теорије и утилитаристе – могла би се подвести под заједнички именоватељ оспоравања утилитаризма. Једна димензија неслагања са утилитаризмом односи се на претпоставку о могућности објашњења друштвених појава кроз интересе или потребе појединца. Сматрајући да се социологија не може засновати као засебна наука ван оквира реализма, Диркем је као улогу у борби против утилитаризма и сродних ’деривата’ видео управо њену независност и самосталност. Утилитаризму Диркем оспорава логику објашњења друштвених чињеница која почива на задовољењу индивидуалних људских потреба. Однос између појединачних потреба и друштвеног одговора, као начина њиховог задовољења, не може бити унапред дефинисан и одређен (Barnes, 1982: 558), јер потребе не могу бити узете за узрок друштвених чињеница. Друга димензија овог спора тиче се морала који не почива примарно на интересима појединаца и договорима који индивидуе међусобно успостављају с намером конституисања друштвеног света (Диркем, 1972: 220).

Различито схватање односа између појединца и друштва пролама се кроз све заједничке проблеме којима су два класика посветили своју пажњу. Могло би се рећи да је Диркем у својим критикама упућеним на Спенсеров рачун у највећој мери циљао на његов методолошки индивидуализам (Gray, 1996: 20). ’Почетак’ ове дистинкције проналазимо у епистемолошким позицијама и схватању предмета истраживања социологије. Француски класик је свој социолошки реализам често апострофирао као предуслов сваког социолошког истраживања (Dirkem, 2012: 116–117). Такво схватање друштвене стварности, као реалности *sui generis*, не налазимо код Спенсера.¹⁰ Треба истаћи да све разлике између Спенсера и Диркема имају своје епистемолошке импликације и корене у схватању самог друштва. Иако Спенсер друштво дефинише као засебан ен-

⁹ Диркем је био свестан да су људске потребе историјски условљене.

¹⁰ „Тако, упркос биолошким сличностима на којима се толико дуго задржавао, г. Спенсер не види у друштвима неку стварност у правом смислу речи, која би постојала сама собом и на основу посебних и нужних узрока, која би се, доследно томе, наметала човеку сопственом природом и којој би он морао да се прилагоди да би живео, исто онако као и физичкој средини; него је то поравнање које су постигли појединци како би развили живот у дужину и у ширину. Он се цео састоји у сарадњи било позитивној, било негативној, а и прва и друга имају за једину сврху да појединца прилагоде његовој физичкој средини“ (Диркем, 1972: 336).

титет (Spencer, 1897: 448), оно, за разлику од Диркемовог схватања, ипак проиходи из делова од којег је сачињено.¹¹

Занимљиво је да Спенсер и Диркем нуде веома сличну аналогију како би показали своје, сасвим супротне, епистемолошке позиције. Тако Спенсер у *Социјалној статистици* тврди следеће:

„У хемијској комбинацији једног елемента са другим, Далтон је показао могућности једињења између атома и атома. Оно што ми зовемо тежином тела, јесте збир гравитационих тенденција засебних честица. Снага шипке метала представља укупан ефекат неодређеног броја молекуларних адхезија. И снага магнета је кумулативни резултат поларитета својих ситних честица. На исти начин, свака друштвена појава мора имати своје порекло у неком својству појединца” (Spencer, 1851: 17).

Сасвим другачију перспективу нам нуди Диркем:

„Кад год неки елементи, комбинујући се, самим тим комбиновањем развију нове феномене, свакако треба појмити да су ти феномени смештени не у елементима, већ у целини обликованој њиховим сједињавањем. Жива ћелија садржи само минералне честице, као што друштво не садржи ништа осим појединаца: а ипак сасвим је очигледно немогуће да феномени својствени животу пребивају у атомима водоника, кисеоника, угљеника и азота. Јер како би животна кретања могла да настану у оквиру неживих елемената? Како би се, уосталом, биолошка својства распоредила међу тим елементима? Она се не би могла подједнако наћи у свима њима пошто они нису исте природе: угљеник није азот и стога не може попримити иста својства нити играти исту улогу. Ништа мање неприхватљиво је да се сваки вид живота, свако од његових главних обележја отеловљује у различитој групи атома. Живот не може тако да се разложи; он је један и, сходно томе, седиште му може бити смо у свеукупној живој супстанци. Он је у целини, а не у деловима. Не могу се неживе честице ћелије хранити, размножавати, једном речју – живети; то може сама ћелија и само она. *А оно што кажемо о животу могло би да се понови о свим могућим синтезама*” (Dirkem, 2012: 22).

Занимљиво, Гиденс подвлачи Диркемову констатацију да Гумпловиц социологију исправно схвата као независну и *sui generis* науку (Giddens 1970: 174). Наведена констатација је занимљива јер се овакав поглед на социологију доводи у везу са холистичким приступом. Слично као и Диркем, користећи пример из физике, Гумпловиц покушава да аргументује своју антииндивидуалистичку епистемологију:

„Постоји закон у механици и оптици по ком израчунавамо угао преламања у односу на улазни угао и у домену ума постоји сличан закон, иако не у истој мери прецизан. Сваки зрак мисли који дотиче наш ум, прелама се у нашим гледиштима. Шта мислимо јесте нужан резултат менталних утицаја којима смо подвргнути од детињства. Појединац једноставно игра улогу призме која апсорбује зраке, раздваја их у складу са утврђеним законима и пропушта

¹¹ „Па ипак, да својства елемената одређују својства целине коју сачињавају очигледно важи за друштва као и за друге ствари“ (Spencer, 1873: 51).

их, поново у предодређеном правцу и у предодређеној боји” (Gumplowicz, 1999: 148).

Оно што је очигледно из ових примера јесте да Гумпловиц заоштрава Диркемово становиште до екстрема, тврдећи да, у суштини, појединац не мисли, чинећи га потпуним антиподом Спенсера. Рекли бисмо да се у овом случају наслућују разлике које ће се касније у социологији кристализовати кроз дихотомију (методолошког) индивидуализма и холизма.

Иако је Спенсер критиковао теорију друштвеног уговора, за разлику од Диркема није напустио индивидуалистичку логику која је била у њеној основи. Сасвим супротно од Спенсера, темеље индивидуализма Диркем лоцира у колективне основе и природу савремених, индустријских друштава. Насупрот томе, за Спенсера друштво настаје као одраз спољашње, природне средине и потреба самих појединаца за међусобном сарадњом како би се лакше остварили потребе и интереси. Прецизније, настанак верске и световне власт Спенсер објашњава психолошком осећањем страха. Док се политика јавља као последица страха од живих, религија настаје као производ страха од мртвих (Offer, 2010: 185). Као што смо рекли, могло би се рећи да се Спенсер руководи начелом методолошког индивидуализма.

Зашто се код Спенсера јавља идеја о редуковању друштва на темеље индивидуалних уговора¹² које као свој крајњи циљ имају корист и добробит уговорних страна? Не морамо ићи дубоко у анализу друштвено-историјских прилика у којима је Спенсер стварао. Немогуће би било замислити тако снажно залагање за тржишну слободу без развоја индустрије и трговине у Енглеској XIX века (Žmolek, 2013). Схватање да се читаво друштво може изградити на тржишном моделу било би много мање пожељно у друштву које није доживело тако снажан развој индустрије и трговине. Иако је у своју социолошку теорију интегрисао биологизам и еволуционизам, Спенсер се никада није одрицао свог (економског) либерализма. Ма колико поједностављено изгледало, Спенсер је савремена (индустријска) друштва видео као одраз тржишних размена између појединаца. Тржиште – врховни механизам саморегулације – јавља се као пожељни модел свеукупних друштвених односа. Констатујући све наведено, долазимо до питања односа према тржишту. За Диркема се као механизам контроле тржишта јавља *јавна свест* која „сматра неправедном сваку размену при којој цена предмета није у сразмери с трудом уложеним у њега и услугама које он пружа” (Диркем, 1972: 370). Економски (егоистички) интерес не може узети као *primum movens* даље друштвене интеграције која би била довољна за стабилност и опстанак друштва.

Но, остаје да одговоримо на питање да ли је за Спенсера индивидуални и утилитарни интерес заиста темељ читавог државног поретка у индустријском друштву. Тешко је наћи аргументе који би нам указивали на супротно. Иако се и за Диркема може рећи да је теоријски и практично бранио вредности индивидуализма (афера Драјфус), оне су за њега почивале на дијаметрално супрот-

¹² Дакле, овде у случају Спенсера не говоримо о темељном, друштвеном уговору којим се успоставља држава. Имамо у виду Спенсерово схватање индустријског друштва.

ним основама. Џонс прегнантно изражава ову разлику тврдећи да је код Диркема, за разлику од Спенсера, друштво примарно и независно, а индивидуа и њена права секундарна и зависна (Jones, 1974a: 348). Диркем се од такве врсте егоизма можда најексплицитније дистанцирао у свом раду *Индивидуализам и интелектуалци*.¹³

Закључак

Барнс Спенсерово дело *Друштвена статика (Social Statics)* посматра као покушај да се држава устроји на принципима акционарског друштва, које би гарантовало права њеним припадницима (Barnes, 1982: 159). За Спенсера држава треба искључиво да гарантује индивидуална права појединцима, односно негативну слободу. Као гарант слободе и међусобних уговорних односа појединаца, никако не би смела да се препусти покушајима интервенције у решавање друштвених проблема. Историјски посматрано, држава се јавља у оквирима милитаристичких друштава како би била средство тлачења једне друштвене групе над другом. Међутим, за Спенсера држава у жељеном (индустријском) типу друштва може бити само заштитник природних права човека. Она, као и читаво друштво, не претходи индивидуама које их сачињавају већ представља последицу њихових индивидуалних интереса. У делу из 1842. године под насловом *О правом домену владе (The Proper Sphere of Government)* Спенсер истиче:

„Зашто би онда желели владу? Не да би регулисала трговину; не да би образовала људе; не да би проповедала религију; не да би давала милостињу; не да би градила путеве и пруге; већ само да брани природна права човека – да заштити лица и имовину – да спрече агресију моћних на слабе – једном речју, да спроводи правду. То је природна, изворна, служба владе. Не треба да уради мање: не би јој требало бити дозвољено да раде више” (Spencer, 1981: 187).

Могло би се рећи да Спенсер у овом случају доводи до крајњих консеквенци принцип „економиста” који су се залагали за немешање државе (*laissez-faire*) и препуштање друштвеног и привредног тока *невидљивој руци* тржишта (Smith, 1981: 456). Али у случају Спенсера влада може имати овакву улогу само уколико не постоји неки други начин да се у друштву успоставе жељени односи међу појединцима. Такав механизам не треба наметати ’одозго’ јер све што је друштву потребно су индивидуална слобода и поштовање права појединца како би приватни интерес обезбедио развој и прогрес целине. Диркем добро уочава Спенсерову визију индустријског друштва:

„Тачно је да у индустријским друштвима г. Спенсера, сасвим као и у организованим друштвима, друштвени склад нужно проистиче из поделе рада. Њега одликује то што се он састоји у сарадњи која се обавља аутоматски, са-

¹³ „Ето нас прилично далеко од оне апотеозе приватног благостања и интереса, од оног егоистичног култа ја који се с правом могао пребацивати утилитарном индивидуализму“ (Dirkem, 2007a: 43).

мим тим што сваки иде за својим сопственим користима. Довољно је да се сваки појединац посвети посебној функцији да би постао, силом прилика, солидаран са осталима” (Диркем, 1972: 217).

Из наведених разлика проистиче и другачији поглед на првобитни узрок и подстицај друштвене диференцијације, односно поделе рада код два аутора. У литератури је присутно и мишљење да разлика у погледу два аутора – поводом питања друштвене диференцијације – није толико значајна. Тачније, да се код њих разлике у погледу узрока који изазва диференцијацију заправо и не јављају (Turner, 1984).

Литература:

1. Adamek, Wojciech and Radwan-Pragłowski, Janusz (2006) «Ludwik Gumplowicz – A Forgotten Classic of European Sociology», *Journal of Classical Sociology*, Vol. 6, No.3, pg. 381–398.
2. Barnes, Hari Elmer (1982): *Uvod u istoriju sociologije*, knjiga prava, BIGZ, Beograd
3. Davies, Norman (2001): *Heart of Europe – The Past in Poland's Present*, Oxford: Oxford University Press.
4. Dirkem, Emil (1972): *O podeli društvenog rada*, Prosveta, Beograd
5. Dirkem, Emil (2007a): „Individualizam i intelektualci”, u: *Društvo je čoveku bog*, ISI FF, Beograd, str. 41–54
6. Dirkem, Emil (2012): *Pravila sociološke metode*, Mediterran publishing, Novi Sad
7. Durkheim, Emile (2009 [1885]): „La sociologie selon Gumplowicz”, in: *Textes 1: Elements d'une theorie sociale*, Les Editions de Minuit, Paris, pp. 344–354
8. Elwick, James (2003): „Herbert Spencer and the Disunity of the Social Organism”, *History of Science*, Vol. 41, pp. 35–72
9. Gella, Aleksander (1964) «Gumplowicz' Outlines of Sociology», *American Journal of Sociology*, Vol. 70, No. 2, pg. 225–227.
10. Giddens, Anthony (1970): „Durkheim as a Review Critic“, *The Sociological Review*, Vol. 18. No. 2, pp. 171–196
11. Gray, Tim (1996): *The Political Philosophy of Herbert Spencer: Individualism and Organicism*, Avebury, Aldershot
12. Gumplowicz, Ludwig (1875): *Rasse und Staat. Eine Untersuchung über das Gesetz der Staatenbildung*, Wien: Manz.
13. Gumplowicz, Ludwig (1899): *Soziologische Essays*, Innsbruck: Wagner.
14. Gumplowicz, Ludwig (1907): *Allgemeines Staatsrecht*, Innsbruck: Wagner.
15. Gumplowicz, Ludwig (1909): *Der Rassenkampf*, Innsbruck: Wagner.
16. Gumplowicz, Ludwig (1912): *Nacrt socijalne filozofije*, Osijek: Naklada prevodioca.
17. Gumplowicz, Ludwig (1999): *The Outlines of Sociology*, Kitchener: Batoche Books Ltd.
18. Jones, Robert Alun (1974a): „Durkheim's Historicism Response to Spencer: An Essay Toward in the Historiography of Sociology”, *The Sociological Quarterly*, Vol. 15, pp. 341–358
19. Jones, Robert Alun (1974b): „Durkheim's Critique of Spencer's Ecclesiastical Institutions”, *Sociological Inquiry*, Vol. 44: 3, pp. 205–214
20. LaCapra, Dominick (2001): *Emile Durkheim Sociologist and Philosopher*, The Davies Group, Aurora
21. Offer, John (2010): *Herbert Spencer and Social Theory*, Palgrave Macmillan, New York

22. Parsons, Talcott (1966): *The Structure of Social Action*, The Free Press, New York
23. Perrin, Robert (1995): „Émile Durkheims ‘Division of Labor’ and the Shadow of Herbert Spencer”, *The Sociological Quarterly*, Vol. 36, No. 4, pp. 791–808
24. Qwan, Jonathan (2013): *Liberalism and the Habsburg Monarchy, 1861–1895*, London: Palgrave Macmillan.
25. Smith, Adam (1981): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Vol. I, Liberty Classic, Indianapolis
26. Spencer, Herbert (1851): *Social Statics: or, The Conditions essential to Happiness specified, and the First of them Developed*, Kohge Woodfall and Son, London
27. Spencer, Herbert (1873): *The Study of Sociology*, Henry S. King & Co
28. Spencer, Herbert (1897): *The Principles of Sociology*, vol. 1, D. Appleton and Company, New York
29. Spencer, Herbert (1898): *The Principles of Sociology*, vol. 2, D. Appleton and Company, New York
30. Spencer, Herbert (1981): „The Proper Sphere of Government”, in: Herbert Spencer, *The Man Versus the State*, Liberty Classics, Indianapolis
31. Stocking, George W. Jr. (1984): „Radcliffe-Brown and British Social Anthropology”, in: *Functionalism Historicized: Essays on British Social Anthropology*, George W. Stocking, Jr. (ed.), The University of Wisconsin Press, Madison
32. Turner, Jonathan (1984): „Durkheim’s and Spencer’s Principles of Social Organization: A Theoretical Note”, *Sociological Perspectives*, Vol. 27, No. 1, pp. 21–32
33. Žmolek, Michael Andrew (2013): *Rethinking the Industrial Revolution*, Brill, Leiden

A FEW NOTES ON DURKHEIM’S AND GUMPOVICZ’S VIEW OF SPENSER’S EVOLUTIONISM, BIOLOGISM AND INDIVIDUALISM

Summary: The two authors point out certain elements of Durkheim’s and Gumpłowicz’s reception of Spenser’s evolutionism. For Durkheim and Gumpłowicz, Spenser was an inevitable point of reference for the development of their sociological theories, regardless of all mutual differences. In terms of approach to the relation between individual and society, they didn’t embrace Spenser’s position of (methodological) individualism. The last insight is interesting because of the unique way in which Spenser has integrated individualism and evolutionism in his theory.

Key words: evolutionism, biologism, individualism, Spenser, Durkheim, Gumpłowicz